

Mnohojazyčnost a multikulturalnost v Evropě a ve světě

Josef Vojáček

1 Úvod

V současném relativně se zmenšujícím světě roste význam mezinárodní komunikace v souvislosti se vzájemnými mezinárodními kontakty, ať už v oblasti kulturní nebo odborné, kde je nezbytná výměna zkušeností a vědeckých poznatků pro zajištění pokroku lidstva. S tím také souvisí narůstání významu studia cizích jazyků. To přináší další problémy, například které jazyky je třeba studovat, aby čas na jejich zvládnutí zbytečně nezabíral čas, který je třeba věnovat vlastní odbornosti. Jan Amos Komenský viděl v různosti jazyků vážnou překážku pro šíření vzdělanosti. Doporučoval jeden jazyk, který by byl po mateřštině druhým jazykem pro všechny. Neměl to však být jazyk národní, protože na něm by se z důvodu nerovnoprávnosti nedokázali všichni shodnout, nedoporučoval ani latinu. Měl na mysli neutrální jazyk, uměle vytvořený, s jednoduchou a pravidelnou mluvnicí. Těmito myšlenkami předběhl vývoj o více než pět století, protože ani dnes není jazyková otázka uspokojivě vyřešena. O funkci mezinárodního jazyka se střídavě ucházely národní jazyky – na začátku minulého století francouzština, potom němčina, ve východním bloku po 2. světové válce ruština, v současné době převažuje angličtina. Tato situace ukazuje na potřebu existence společného jazyka a zároveň potvrzuje slova Komenského o nevhodnosti národního jazyka pro tuto funkci. Požadavkům na neutrální univerzální jazyk vyhovuje v současné době mezinárodní jazyk esperanto. V další části uvedu několik informací pro získání základní představy o tomto jazyku, pak představím některé internetové stránky, stránky pro učitele edukado.net, internetové kurzy pro jeho výuku, a dále bude následovat seznámení s projektem Interkulturo. V poslední části je zařazena informace o jazykové politice EU.

2 Neutrální univerzální jazyk

Projektů uměle (plánovitě) vytvořených, tzv. plánových jazyků, existuje několik set. Prvním takovým jazykem, který se začal prakticky používat, byl Volapük, který poměrně brzy vystřídalo Esperanto. Základ budoucího mezinárodního jazyka esperanta zveřejnil v roce 1887 ve Varšavě dr. Ludvík Lazar Zamenhof. Myšlenka mezinárodního plánového jazyka, který by nenahrazoval jazyky národní, nýbrž by sloužil jako doplňující druhý jazyk pro každého, nebyla nová, avšak Zamenhof pochopil, že takový jazyk se musí rozvíjet kolektivním používáním. Proto svůj počáteční návrh jako projekt jednotlivce omezil na minimální mluvnicí a malou slovní zásobu. Dnešní esperanto je plně rozvinutý jazyk s celosvětovou komunitou mluvčích a s kompletním vybavením vyjadřovacích prostředků. Mnohé ze Zamenhofových myšlenek předešly názory zakladatele moderní lingvistiky Ferdinanda de Saussurea (jeho bratr René byl esperantistou) [4].

V současné době je esperanto používáno prakticky ve všech oborech lidské činnosti. Byly vydány desetitisíce titulů knih přeložených i původních, nejen beletrie a poezie, ale také odborných. Esperanto je možno se naučit 5-6 krát rychleji než jiný cizí jazyk díky pravidelné a logicky stavěné mluvnicí, jejíž 16 pravidel platí bez výjimek. To také činí esperanto vhodným jazykem pro využití v odborných oblastech a v některých oborech se dokonce stává etalonem pro odbornou terminologii. Dalším kladem je propedeutická hodnota esperanta, která umožňuje po jeho zvládnutí se snadněji naučit jiný cizí jazyk. Ověření a vyhodnocení této vlastnosti bylo provedeno v projektu **NEIGHBOUR** (New Educational Instruction-method **G**uaranteeing **H**eterogeneity (and) **B**ilinguism (while) **O**bserving **U**niversal **R**ules), řešeném v rámci programu SOKRATES.

3 Esperanto na internetu

Internet je vítaným prostředkem pro šíření esperanta, pro mezinárodní kontakty a pro výuku. Na stránkách <http://www.esperanto.net/> [8] najdeme informace o esperantu v 57 jazycích. Esperantský portál na adrese <http://www.esperanto.net/veb> [9] obsahuje odkazy na celou řadu dalších stránek, mezi nimi na esperantskou encyklopedii Vikipedio: <http://eo.wikipedia.org/> [3].

3.1 Esperanto – výuka – internet

Na internetu najdeme také celou řadu jazykových kurzů, například brazilský kurs esperanta, který obsahuje také českou verzi: <http://www.cursodeesperanto.com.br/> [6]. Na adrese <http://www.institutoesperanto.com.ar> [12] je k dispozici kurs esperanta sestávající z 15 lekcí pro španělsky mluvící samouky, případně pro korespondenční způsob výuky. Kurs je bezplatný a obsahuje mnoho otázek a odpovědí, dialogů, přísloví a cvičení. Od 8. lekce mohou žáci korespondovat s esperantisty z jiných zemí. V kursu je rovněž zahrnut úvod do esperantské literatury. Pro studující je k dispozici skupina argentinských a kolumbijských profesorů.

Pro učitele esperanta jsou vítanou pomůckou stránky <http://www.edukado.net> [7]. Na hlavní stránce jsou odkazy na jednotlivé části: *Pro výuku – Katalogo* se 153 učebnicemi a kursy, *Lerniloteko* se 126 cvičeními a jazykovými testy, *Internaciaj Ekzamenoj* s informacemi o mezinárodních zkouškách z esperanta a *Retligoj* – odkazy na další kurzy a pomůcky pro výuku. *Por komuniki* – informace o kursech a seminářích, o vedoucích kursů, inzeráty, fórum. Poslední část se týká vlastních stránek Edukado.net: Informace, Technické záležitosti a Kniha hostů. Na počítadle návštěvnosti byl v červnu 2003 (od 15.12.2001) údaj blížící se 19 000 návštěv. Z června jsou rovněž dva předcházející číselné údaje.

Pro výuku byly vytvořeny také videokursy. Mezinárodní esperantský institut (IEI) v Den Haagu v Holandsku připravil esperantskou verzi dětského kurzu „Mazi en Gondolando“. Je to adaptace kursu angličtiny Muzzy in Gondoland, vytvořeném BBC. Jedná se o kreslenou pohádku, která byla adaptována pro výuku několika dalších jazyků.

Esperantská liga pro severní Ameriku (ELNA) vyrobila hraný videokurs pro dospělé „Pasporto al la tuta mondo“ (Pas do celého světa). Pro postavy kursu, které prožívají různé příhody a zajímavé zápletky z běžného života, jsou použity naddobové kostýmy, aby kurs neztrácel na aktuálnosti.

3.2 Esperanto na vysokých školách

Seznam vysokých škol, na kterých je vyučováno esperanto, ať jako zájmový předmět nebo jako předmět zařazený do studijního programu, případně interlingvistika (která se zabývá především problematikou plánových jazyků), sestavil člen evropského parlamentu, Germain Pirlot. Seznam obsahuje 45 univerzit ve 20 zemích. V absolutní hodnotě to sice není málo, ale pro větší rozšíření esperanta to ještě nestačí. Těchto škol však postupně přibývá.

Seznam obsahuje také Pedagogickou fakultu MU v Brně, na které běžela ve školním roce 2002/2003 prvním rokem výuka esperanta jako volitelného předmětu na základě projektu, schváleném a financovaném MŠMT. V podzimním semestru pobíhala výuka podle videokursu Mazi en Gondolando, což umožnilo použít přímou metodu, která spočívá v tom, že se při výuce mluví pouze vyučovaným jazykem. Někdo nezasvěcený by mohl mít dojem, že učit podle videokursu je velmi snadné, že stačí zapnout televizor, pustit video a po skončení lekce se trochu pobavit o ději a o situacích, které byly v lekci předvedeny. Ve skutečnosti je tato výuka mnohem náročnější. Před puštěním videa je třeba zaměřit konverzaci na slovní zásobu příslušné lekce, aby se s ní kursisté seznámili a dobře pak porozuměli obsahu celé lekce. Každou lekci je třeba promítnout dvakrát nebo třikrát, jednou bez přerušení a pak po částech a o každé části se krátce pobavit. Před další lekcí pak zařadit

opakování – promítnutí předcházející lekce s konverzací, potom zopakovat lekci formou otázek a odpovědí a dále zařadit konverzaci s využitím slovní zásoby lekce. Pro její důkladnější zopakování, procvičení a rozšíření dostali studenti ke každé lekci zadané konverzační téma blízké slovní zásobě lekce, které si připravili písemně do další hodiny. Předmět byl ukončen zápočtem. V jarním semestru pokračovala výuka podle mezinárodní učebnice od Wiliama Aulda „Paŝoj al plena posedo“ (Kroky k plnému zvládnutí). Každá lekce začíná slovníčkem, ve kterém jsou nová slova vysvětlena v esperantu. Následuje zajímavá povídka nebo příběh a na konci lekcí jsou cvičení, jednak konverzační s otázkami k textu, jednak pro procvičení gramatiky. Předmět byl zakončen zkouškou. U zápočtu i u zkoušky byly použity interaktivní testy z internetových stránek Edukado.net. Na tuto výuku navazuje konverzační kurs jako dvoutýdenní prázdninové soustředění v Letním esperantském táboře u Vranovské přehrady, který se letos neuskutečnil, protože studentům nevyhovoval stanovený termín.

V akademickém roce 2003/2004 bude druhý běh a navíc přibude další volitelný předmět Vzdělávací kybernetika, vyučovaný v esperantu. Výuku esperanta bude vhodné rozšířit na další vysoké školy u nás, především na pedagogické fakulty. K tomu mohou poskytnout potřebné rady a podporu.

3.3 Projekt Interkulturo

Tento projekt s označením IK2 [2] navazuje na projekt se stejným názvem, který byl spuštěn v roce 1999 a nyní dostal označení IK1. Základním cílem programu je interkulturní výchova pomocí esperanta. IK1 byl určen pro žáky základních a středních škol, IK2 počítá také s mimoškolními skupinami a s vyšším věkem mladých lidí. V dalším vývoji nabídne IK2 své služby také studujícím jiných jazyků, kteří budou mít možnost se takto seznámit s hodnotami esperanta. Oproti IK1 bude v projektu IK2 do práce zapojena větší skupina lidí, kteří rozšíří a dopracují původní metodiku, vyškolí vedoucí, budou se starat o aktualizaci internetových stránek na adrese <http://www.interkulturo.net/> [13] a budou koordinovat výzkumné interkulturní aktivity účastníků. Některé třídy, které jsou zapojeny do programu Interkulturo, se mohou přihlásit a v činnosti pokračovat.

Interkulturo budí zájem také v neesperantských kruzích. Přednášky o projektu byly přijaty na konferenci Unesco o Interkulturní výchově ve Finsku v polovině června, na 2. konferenci sítě Accoden „Různost a občanství – výzva pro školy“ ve Florencii v Itálii začátkem července a na kongres FIPLV (Mezinárodní federace učitelů moderních jazyků) v Johannesburgu v jižní Africe v polovině července.

Na projektu spolupracují čtyři instituce, které jsou zárukou jeho úspěchu: ILEI (Mezinárodní liga esperantských učitelů) a E@I (Esperanto@Interreto - pracovní skupina s vazbou na Světovou mládežnickou organizaci TEJO) zajišťují pracovní síly, ESF (Esperantic Studies Foundation) pomáhá finančně a UEA (Universala Esperanto Asocio) dává organizační podporu v souladu se svým strategickým plánem.

Skupina, která se rozhodne účastnit projektu, bude se současně učit esperanto. Seznámí se s výzkumnými tématy a metodami a vytvoří první prezentaci o sobě a pak osobní prezentace za pomoci vedoucího (překlad do esperanta). Pak si vybere partnerskou skupinu v jiné zemi. Skupiny se vzájemně seznámí čtením prezentací a vyberou si výzkumné téma nebo problém pro výměnu. Téma (problém) společně zpracují, vytvoří výslednou prezentaci / výstavku a provedou zhodnocení výměny. Zpracují články a zprávy o výměně a o projektu všeobecně, čímž se o projektu dozví další skupiny. Celý tento proces usnadní využití internetu s připravenými stránkami pro jednotlivé fáze výměny, např. formulář pro vyhledání partnerské skupiny. Využití internetu a elektronické pošty pro výměnu skupinových a individuálních vzkazů značně urychlí vzájemnou komunikaci. Příprava internetových stránek, metodologie a vytvoření sítě vedoucích a poradců proběhne během roku 2003, tak aby vše

mohlo být otestováno do konce roku a bylo připraveno k využívání a dalšímu rozvoji v roce 2004.

Interkulturo má přirozený vztah k dalším internetovým stránkám v rámci E@I:

- **Edukado.net**, <http://www.edukado.net>: Užitečné pro učitele esperanta [7].
- **La Lingva Prismo**, <http://www.lingvo.info>: Užitečné pro skupiny, které se chtějí dovědět něco o jazycích jiných skupin nebo přidat informace ve svém jazyce [15].
- **lernu!**, <http://www.lernu.net>: Užitečné pro skupiny, které se učí esperanto [14].
- **tejo.org**, <http://www.tejo.org>: Užitečné pro žáky, kteří chtějí vstoupit do mezinárodního mládežnického hnutí, třeba pro účast na semináři [16].

4 Jazyková politika EU a esperanto

Jedním z hlavních cílů využití esperanta je poskytnutí neutrálního informačního kanálu, který bude sloužit všem stejně a nikoho nebude zvyhodňovat. V žádném případě se nejedná o potlačení nebo vyloučení dalších jazyků. Takovéto snahy se naopak objevují při preferování jazyků národů, které jsou silnější v mezinárodních vztazích, což může vést k jazykovému imperialismu. Každý jazyk sebou nese kulturu určité skupiny, případně národa. Proto také v EU jsou všechny jazyky rovnoprávné, překládá se ze všech jazyků (ale nelze překládat do všech), takže např. v Evropském parlamentu má každý právo mluvit svým mateřským jazykem [1], [5]. Mnohojazyčnost tedy úzce souvisí s multikulturalitou, proto je v EU snaha o její zachování. Tady se dostáváme také k problematice lidských práv, jako je právo na komunikaci nebo právo dětí na výchovu v mateřském jazyce. Podrobnosti lze získat na stránkách http://www.europe-citizen.net/documents_symposium/lang-options.html [10].

Mnohojazyčnost přináší problémy, k jejichž řešení by úspěšně přispěl jeden společný jazyk. Jak bylo uvedeno v úvodu, není k tomu vhodný žádný národní jazyk; dosud některé národní jazyky (za kterými stojí hospodářská a politická moc) tuto funkci suplovaly a suplují, ale zatím lepší řešení není, proto se bez nich v této funkci neobejdeme. Nabízí se zde srovnání se společnou evropskou měnou. Proč nebyla zvolena některá ze silných měn, jako německá marka, anglická libra nebo americký dolar? Takové řešení by zdaleka nebylo neutrální, a proto bylo z ekonomického hlediska nepřijatelné. Proč tedy nevytvořit zcela nový jazyk, který by se mohl jmenovat třeba eurojazyk? To by pochopitelně bylo podstatně složitější než natisknutí nových peněz. Jednodušší bude sáhnout po již existujícím jazyku, například po esperantu, což ovšem také není snadná záležitost.

Koncem ledna 2003 se předseda UEA, Ital Renato Corsetti, zúčastnil v Bruselu na pozvání Evropské komise přípravné schůze květnového sympozia o mnohojazyčnosti v Evropě. Na schůzi byla pozvána celá řada evropských lingvistů. Renato Corsetti nebyl pozván jako reprezentant UEA, ale jako zastávce italštiny. V interview v [1] s Markem Naoki Linsem Corsetti říká: „... mám dojem, že všeobecné mínění o esperantu se začíná stávat příznivým. Před třemi lety bych řekl, kdybychom měli vybrat současný jazyk, že by byla vybrána latina, protože latina má velkou prestiž, ale nyní začínám říkat, že se možná uvažuje také o esperantu.“ Závěry z květnového sympozia jsou uvedeny na internetových stránkách http://www.europe-citizen.net/documents_symposium/major_concl.html [11]. Zlepšování mínění o esperantu bezesporu ovlivnila m.j. činnost vloni zřízeného Bruselského komunikačního centra (BKC). Jeho cílem je informovat politiky a hromadné sdělovací prostředky o jazykové situaci, o esperantu, jeho vlastnostech a možnostech, o problematice mezinárodní komunikace, o jazykové diskriminaci a dalších souvislostech v tomto směru. Dále sleduje a analyzuje jazykově politická rozhodnutí. V tom spolupracuje také s národními a mezinárodními esperantskými organizacemi. Novým pracovníkem BKC je právě Marko Naoki Lins, který mohl být přijat díky finančnímu daru japonského esperantisty. To dobře ukazuje na celosvětový význam BKC.

5 Závěr

Kde je v současné době v mezinárodním měřítku využíváno esperanto, tam je otázka komunikace mnohem jednodušší. Na mezinárodních setkáních, konferencích a seminářích s jakoukoliv tématikou, na kterých se použítá jako jednacím jazykem esperanto, nejsou potřební tlumočníci, i když účastníci mluví třeba více než šedesáti jazyky. Rovněž mezinárodní esperantské organizace mají jednodušší situaci, protože jim odpadá starost o překlady materiálů a mezinárodní složení vedení neznámá žádnou přítěž. Pro esperanto bylo vykonáno hodně práce, především dobrovolné, protože ji často nebylo z čeho s financovat. Sto let v historii jazyka je poměrně krátká doba, a to, že esperanto dále existuje a rozvíjí se, svědčí o jeho životaschopnosti. Pronásledování esperanta a esperantistů v nedemokratických režimech (Hitler, Stalin) nijak k jeho rozvoji nepřispělo. Avšak pro to, aby esperanto mohlo dobře plnit svoji úlohu mezinárodního univerzálního neutrálního komunikačního prostředku, bude třeba ještě hodně vykonat, například v oblasti odborné terminologie různých oborů. Výchova a využívání esperanta na vysokých školách k tomu může značnou měrou přispět.

A úplně na závěr doporučení několika dalších internetových stránek k prohlédnutí:

<http://lingvo.org/cs/3/250> - "Aktuálně o esperantu"

<http://www.multlingveco.java-fan.com/> - projekt Java Multlingva

<http://www.ikue.org/pasko2003/pasko05.htm#ESPERANTISTOJ> - Velikonoce v Římě

<http://grezijono.kastelo.free.fr/indekso.htm> - francouzský esperantský dům - zámek Grezjion

<http://mondepouce.free.fr/> - reportáž z cesty kolem světa mladého francouzského páru

<http://traduku.net/> - překládací programy mezi esperantem a dalšími jazyky

<http://allegro.onb.ac.at/cgi-bin/allegro/maske.pl?db=esperanto&lang=esp> - vyhledávací

program TROVANTO v elektronickém katalogu Mezinárodního esperantského muzea ve Vídni (IEMW)

<http://www.forst.tu-muenchen.de/EXT/AIS/> - stránky Mezinárodní akademie věd San Marino

<http://www.uni-paderborn.de/extern/fb/2/Kyb.Paed/kkkk.htm> - kurzy komunikační kybernetiky

<http://www.aliaflanko.de/foto/index.html> - fotoalbum stránek Německého esperantského svazu (GEA)

Literatura:

[1] Lins, M. N.: La ĝenerala opinio pri Esperanto fariĝas favora en Bruselo. In: Esperanto č. 3/2003, str.54-55, oficiální orgán UEA, Rotterdam, Holansko, 2003.

[2] Petrović, R.: Interkultura edukado per interreto kaj Esperanto. In: Internacia pedagogia revuo č. 2/2003 str. 1-4, orgán ILEI, Flandra Esperanta Ligo, Antverpy, Belgie, 2003.

Internetové stránky:

[3] <http://eo.wikipedia.org/>

[4] <http://lingvo.org/cs/3/250>

[5] <http://lingvo.org/xx/3/285>

[6] <http://www.cursodeesperanto.com.br/>

[7] <http://www.edukado.net>

[8] <http://www.esperanto.net/>

[9] <http://www.esperanto.net/v eb>

[10] http://www.europe-citizen.net/documents_symposium/lang-options.html

[11] http://www.europe-citizen.net/documents_symposium/major_concl.html

[12] <http://www.institutoesperanto.com.ar>

[13] <http://www.interkulturo.net/>

[14] <http://www.lernu.net>

[15] <http://www.lingvo.info>

[16] <http://www.tejo.org>